

Зоран ВУКЕЛИЋ
Историјски архив Суботица
zovuke@gmail.com

СТРУЧНО УСАВРШАВАЊЕ ЗАПОСЛЕНИХ У РЕГИСТРАТУРАМА – КЉУЧ ВАЛОРИЗАЦИЈЕ АРХИВСКЕ ГРАЂЕ

Сажетак: Архиви у Србији као установе културе, као и запослени у њима, преживљавају све промене у друштву и свакодневно су суочени с бројним изазовима. Нажалост, законска „подлога” у Републици, која је темељ архивистичких поступања, још је она из 20. века. Законодавци никако да изгласају савремена законска решења. Недостатак прописа који регулишу стручну обуку запослених у регистратурама, проблем је који онемогућава ефикаснији рад у регистратурама и архивским установама, нарочито када је у питању вредновање грађе коју чувају њени ствараоци. У раду, утемељеном на вишегодишњој пракси запослених у Служби заштите архивске грађе ван Историјског архива Суботица, пореде се примери уређенијих и неуређенијих архива у регистратурама, наглашава се потреба увођења обавезног усавршавања запослених, на годишњим семинарима, тзв. стручним предавањима, које би требало да организују регионалне или матичне архивске установе, на нивоу хијерархијски нижих или виших политичких заједница. Све у циљу достизања и одржања ефикасног система рада, утемељеног на архивским нормама.

Кључне речи: образовање, архив, струка, знање

Образовање (лат. *educatus, educate, educere*—изнети; *ducere* —водити; едукација) је процес промене личности у жељеном правцу усвајањем различитих садржаја у зависности од узраста и потреба јединке. Образовање укључује и васпитне, поред образовних садржаја. Најзначајнија образовна институција образовно-васпитног карактера је школа. Развојем система комуникације, образовање постаје глобални процес који је тешко усмеравати само у жељеном правцу одређене социјалне заједнице. То је процес у коме друштво преноси акумулирано знање, вештине и вредности, с генерације на генерацију. У старим друштвима школовање је било доступно само малом броју људи, који су имали новца или времена. Верски великодостојници, често једине писмене групе људи,

знање су користили за читање и тумачење религијских текстова. За већину, одрастање је значило учење на примерима старијих. Било је уобичајено да деца веома рано почну помагати у домаћим пословима, у раду на пољима и у занатском раду. Читање није било потребно, а ни корисно а текстови су се умножавали ручно, што је било дуготрајно и тешко.

Образовање има значајну функцију у сваком друштву. Због важности образовања свака власт жели одредити његову концепцију и садржину, како би преко најснажнијег инструмента друштвене перцепције и облика социјализације појединци прихватили вредности и норме система. Зато државе преузимају бригу о финансирању образовања. Поред тога, у садржајном смислу кроз образовање покушавају утврдити друштвене норме, вредности и изградити осећање припадности својој заједници, друштвеној групи, религији. Кроз образовни систем такође се развијају и осећања за властиту културу, поштовање принципа и солидарност. Преко школовања се обликује свест и гледиште појединца, када су у питању процеси у друштву и систем власти. Сви образовни системи утемељени су на историји знања и историји друштва. Институционализација образовања, поред тога што се заснива на усвајању низа правила и друштвених вредности, огледа се и кроз знање и способности којима појединац овладава у процесу оспособљавања. Системом образовања снажно се мења структура друштва, породице и професија. По Талкоту Парсонсу¹ (Talcot Parsons) школа је мост између породице и друштва као целине. Школа припрема дете за његову улогу. Образовање је, у ствари, израз друштвеног система. Оно данас значи једнакост шанси које отвара могућност мењања положаја које појединци стичу рођењем или наследством. Оно је основа еманципације човека, веома функционалан инструмент преко кога се остварује идентитет појединца. Веома је важно за друштвени углед, ауторитет и моћ. Стечена знања и образовне вештине веома су применљиве и употребљиве у привредном и практичном животу. Иако се знање индивидуално стиче оно је постало богатство свих припадника заједнице. То је скоро једина индивидуална особеност која у пракси постаје заједничка вредност и корист целе заједнице.²

Положај архивских установа у свакој законодавно уређеној држави одређен је политичком вољом која креира законску стварност. Архиви и запослени у њима, функционишу у оквирима које им је задала

¹ Талкот Парсонс (13. децембар 1902 – 8. мај, 1979) био је амерички социолог, предавач на Харварду.

² Преузето са српског издања Википедије

законодавна власт Републике Србије. Просто речено, највиши законодавни орган наше државе утврдио је правила по којима функционише систем архивских установа, њихову организацију, као и територијалну надлежност. Многи од тих прописа којису темељ архивске струке, писани су још у прошлом веку, у времену када је на овим просторима постојала државна заједница које нема готово три деценије.³ Тако, многи проблеми у архивској пракси произлазе из чињенице да је законска регулатива која регулише ову делатност стара и неадекватна.

Суботички историјски архив део је мреже архивских установа у Републици Србији. Основан је у другој половини 20. века и покрива подручје три општине: Суботица, Бачка Топола и Мали Иђош. На пословима заштите архивске грађе изван архива ангажована су два стручна радника, са звањем виши архивиста. Премало, с обзиром на број регистратура које постоје на том подручју, рекла би струка.⁴ Послове Службе заштите архивске грађе ван Историјског архива Суботица, њени стручни радници раде на темељу постојећих прописа који важе у Републици Србији, као и на основу решења и упутстава матичног Архива Војводине. О успешности таквог рада сведоче и редовни годишњи извештаји, које чине одговорна лица из Архива Војводине, а настају као последица годишњег прегледа рада и поступања архивских установа на подручју Аутономне Покрајине Војводине. Деценијама уназад, ти прегледи су, осим контролне, имали и практичну функцију, јер су конципирани и као прилике у којима се објашњавају недоумице и непознанице из свакодневне праксе. Архивисти махом подржавају такав облик „контроле”.⁵

Дакле, примери из свакодневне праксе стручних радника⁶ јасно упућују на закључак да су образовање и стално усавршавање једини начин да архивистички послови буду одрађени с максималним ефектима. Проблем настаје оног тренутка када архивисти кроче у регистра-

³ Већ више од деценије у скупштинским фиокама чами чекајући да угледа светлост дана предлог закона о архивима, у чијој су изради учествовали и бројни представници архивске струке.

⁴ О томе шта мисли и чини крута бирократија која одлучује о нашим судбинама, аутор не жели да пише, у овом тренутку. Што не значи, да у блиској будућности тај однос неће да буде део одређеног стручног рада.

⁵ Наравно, уколико у тимовима који контролишу рад подређених архивских установа нису лица којима је од струке битније оно мазохистичко у њима.

⁶ Јасно је да ти стручни радници имају одговарајућу високу стручну спрему.

туре.⁷ Из вишегодишње праксе јасно је како послове канцеларијског пословања у огромном делу регистратура обављају радници, који су недовољно или никако оспособљени за тако важну делатност. Нови друштвени систем, наметнут „вољом грађана”, уништио је систем образовања кадрова и у том делу архивске струке. Профил запосленог који ради на пословима архивирања зависи од стања у установи – предузећу. Углавном радницима су архива и стање у њој ко зна који радни задатак. С обзиром на учестало немаран однос у друштву према сећању и знању, не чуди што се тако односе и према пословима. Томе свакако погодује и нерешен статус, назовимо, моћи архивских установа.⁸

Валоризација грађе у регистратурама неодвојиви је део поступка којим долазимо до ефикасног рада и резултата у архивској пракси, односно у процесу финализације у самим архивима. Претпоставка успешног и на прописима утемељеног рада, у местима стварања регистратурског материјала, утемељена је на неколико чињеница. За овај рад издвојићу две. **Прва** је да у самој регистратури раде оспособљени – остручени⁹ људи, зналци струке. **Друга** је: успешна и редовна сарадња између регистратуре и надлежног архива.

Прва чињеница – управо је стање у регистратурама можда и највећи извор проблема који утиче на стање у нашој архивској пракси данас. Откако су ударени темељи архивске стварности у нашој земљи,¹⁰ држава је радила на организацији система додатног образовања људи који те послове обављају ван архивских установа – с више или мање успеха. Теку другој половини 20. века образовању кадрова придаван је посебан значај. У то време, популарно званом као изградња социјалистичког друштва, властодршци су налагали да на пословима везаним за архиву предузећа или установе раде запослени искључиво на том

⁷ Значајну већину, без обзира на статус – приватно, државно, привредно... у Србији, као и у већини држава и система насталих после распада (разарања) Југославије, на своје је дошао волонтаризам, који је помео струку и стручност (примедба аутора).

⁸ Више о проблему нестручности у раду самих архивиста и занемаривању струке небројено пута писао је Зоран Вељановић, виши архивиста Историјског архива Суботица. Последњи пут у серији текстова под називом „Архивска периодика у нас”, I–III, објављено у часопису „Attendite”, за године 2014, 2015. и 2016, који издаје Историјски архив Кикинда.

⁹ Помало рогобатан израз, али омиљен у просветарском миљеу, па га, стога, користим у раду.

¹⁰ Читаоце подсећам да је то урађено у деветнаестом веку, када је одлуком српске Народне скупштине донет *Закон о државном архиву*, да би непуне две године касније, на размеђи двају векова отпочео рад Архива Србије у Београду

радном месту.¹¹ Друштвеним променама, које су условљене негативним кретањима на политичкој и економској сцени државе, тај процес је заустављен. Промена својинских односа у нашој земљи, драстично је нарушила углед и значај архивистичке струке и потребе за образованим и стручним радницима. Последице тога видљиве су и опипљиве у стварности у којој живимо већ трећу деценију. Сагледамо ли историјат настанка и развоја архивске струке у Србији у протекла три века, као и положај, улогу и значај стручних људи из Србије у државним заједницама, у којима су радили и стварали, право је чудо да нико од, назовимо, архивистичке елите није поднео предлог властодршцима о потреби додатног образовања радника на пословима канцеларијског пословања.¹²

Друга чињеница – у односу архивиста и архиватора, пресудно је како представници архивских установа поступају према запосленима у регистратурама, какви су у непосредном контакту и у односу према папирним – електронским дописима уопште. Наравно, како су за сваки однос битни и они други, то је сарадња успешнија ако је лице које ради у регистратури образованије.

Чињеница је да је архивистичка пракса у социјалистичком времену била жртва система, да је архивистика делила судбину државе и њене организације. У времену централизације, била је централизована. У знатно већем делу, када је држава феудализована, то се десило и са архивском струком. Тај проблем очитовао се у потпуном одсуству одговорности нижих установа према централној. Тако је запосленима у тзв. провинцији понуђена могућност да прекрајају правила струке и прилагођавају их својим менталним способностима и потребама, а да одговарају само локалним властодршцима, који нису марили за стручност већ за послушност. То је имало несагледиве последице по квалитет рада било у архивистичким установама, било у местима где настаје документација. Ти протагонисти су унизили струку и знање до готово неслућених граница. Постављањем „мојих правила”, наспрам оних која су законски прописана и утемељена на вредностима међународне архивистике, трајно су унаказили углед струке и систем рада, било у архивима било у регистратурама.¹³ Брану оваквом понашању почели су да постављају сами запослени у архивима, посебно у Војводини.

¹¹ Наравно да је ово првенствено важило за веће системе, док је у мањим тај посао односио знатан део нормe.

¹² Ако је неко то и учинио, није гласно. У прилог томе иде чињеница да годинама разговарам с колегама о тој теми, али нико није чуо ни речи о томе (оп. аутора)

¹³ Из сопственог, готово две деценије дугог рада у Историјском архиву Суботица, добрано сам научио какве су последице квалитетног и на струци утемељеног рада, а шта оног који се ослања на „сопствена правила”.

Између осталог, и тако што су почели да организују радионице, на којима су размењивали искуства из праксе и разматрали квалитет понуђених решења из арсенала прописа који регулишу нашу делатност. Наравно да жељно очекивани кровни закон о архивима недостаје. Али, чак ни то није оправдање за неодговорно и штетно поступање у процесу рада, свеједно да ли архиватора или архивиста.

Примери из праксе у раду Службе заштите архивске грађе ван архива Историјског архива Суботица¹⁴ приказују како и поред недостатка актуелне законодавне грађе, која регулише наш рад, стручност на крају поентира. С обзиром на однос према архивској грађи, ствараоце докумената на територији која је у нашој надлежности можемо да поделимо на: оне који се одговорно и оне који се неодговорно односе према документацији коју „производе” и чувају.

Регистратуре које се одговорно односе према документацији коју чувају имају запоселног радника који брине о архиви. Ти, обично административно-финансијски радници, или секретари предузећа, установа, у сталном су контакту са стручним радницима Службе. У нашој Служби енормним залагањем и пожртвовањем покушавамо да – стручним саветима или на било који други начин, увек, притекнемо у помоћ лицима којима је то неопходно.¹⁵ Одговарамо у року, на лицу места или писмено – електронски. При том, сусрећемо се са системским питањима. Уосталом, архивистика је живо ткиво и као такво склоно је сталном преиспитивању.

На подручју које је под надлежношћу Историјског архива Суботица, у групу регистратура које се неодговорно односе према материјалу који стварају и чувају, углавном, спадају оне које су нестале са пописа правних лица. Дакле, реч је о стечајевима. Ту је све, а поготово архивска грађа, унижено до крајњих граница. Ипак, како би стечај био успешно завршен, по законским одредбама, потребно је да стечајни управник или његов повереник окончају посао и са надлежном архивском установом. Често је много теже разазнати грађу него ли одговорити на захтеве стечајних управника или струке. Архивски материјал стечајних предузећа, готово по правилу, смештен је у неусловним просторијама, у којима владају тама и влага. Годинама је држан¹⁶ тамо где, осим узрочника гљивичних обољења папира, не залази ико. Замишлите архивисту који треба да установи шта се крије испод гомиле

¹⁴ Даље: Служба

¹⁵ Овде истичемо и потпуну подршку коју имамо од одговорног лица у Историјском архиву Суботица

¹⁶ Исправније је написати – одбачен (оп. аутора).

буђаве и размрвљене хартије. Међутим, и то није препрека да одговорнима у том предузећу укажемо на потребу поштовања закона и поступања на темељу прописа који вреде у нашој струци. И наша искуства су и у таквим поступцима позитивна. Има и негативних, али она су ретка.¹⁷

Такав развој ситуације упућује на потребу организовања семинара на којима би запослени у регистратурама били додатно обучени. Наравно, таквим семинарима и организацији рада архива у нас, потребна је законска регулатива. Друго, семинаре би требало да организују матичне архивске установе, Архив Србије и Архив Војводине, како би били загарантовани квалитет и могућност контроле додатног остручавања. Такви семинари требало би да буду обавезни за све запослене раднике у регистратурама, који раде на пословима архиве. Да не треба измишљатинешто посебно ново, упућују нас дешавања у свету архивистике у земљама с којима смо до јуче чинили савезну државу. У томе предњачи струка у Републици Хрватској, у којој је ова обавеза законски регулисана. Слично је и у Босни и Херцеговини.¹⁸ Да ли је тако нешто могуће позитивним законским прописима и организовати у Републици Србији? Сматрамо да јесте. А, на то упућује и завидан број образованих и квалитетних архивских радника који делују у архивској породици Србије.

Овде се намеће и питање – зашто то не би радиле установе по местима широм државе, а упрошћен одговор био би: хијерархијски ниже установе имале би обавезу да организују предавања, али полазници семинара по оцену би ишли у Београд или Нови Сад.¹⁹ Зашто? Претходна искуства из архивистичког поступања, у прилог су таквом ставу, из најмање два разлога. Први, деструкција архивске струке почела је феудализацијом делатности, па је тешко да се не постави питање да ли би тако било и у поновљеном случају. И, друго, у овом послу не треба „откривати Америку”. Треба да се угледамо на развијеније и напредније државе, које нешто значе у свету архивистике. Тамо,

¹⁷ До неспоразума долази понекад са тзв. подизвођачима радова, односно лицима које ангажују стечајни управници у процесу обраде и примопредаје грађе. Срећом, наша Служба је оспособљена да поступа у таквим ситуацијама и да започете радње изведе према прописима.

¹⁸ Сам аутор је две године присуствовао међународном семинару архивиста у Тузли, уз који је паралелно организована едукација радника запослених у регистратурама. Едукација је обавеза, и у тамошњим регистратурама радници не могу да раде уколико немају сертификат о успешно завршеном додатном остручавању које организује надлежна архивска установа.

¹⁹ Мислим на Архив Србије, Архив Југославије и Архив Војводине, који потенцијалом и местом у српској архивистици треба и заправо једини могу да организују овакве „школе”. А, све како би оне биле сврсисходне (оп. аутора).

где обавезе додатног образовања радника у регистратурама постоје, такви системи успостављени су на јединстеним основама.

На крају, предлогом да семинаре за дообуку и усавршавање запоселних радника у регистратурама, који раде на пословима архиве, не умањује се способност и стручност нас, архивских радника, у тзв. провинцији. Архивисти из регионалних архива доприносе развоју и напретку струке ништа мање од колега из матичних установа. Свакодневна пракса додатно нам улива самопоуздање и јача нас у сваком погледу.²⁰ То најбоље ислуструје и податак да у раду Историјског архива Суботица, већ годинама нема нерешених захтева, по којима поступа Служба заштите архивске грађе ван архива. Стање на терену доведено је до оног које можемо да оценимо врло добром оценом. Одлична оцена тренутно није могућа, јер за такав упис није довољно само залагање запослених у установи, већ и подршка политичких и законодавних елита, које би струци и животу уопште требало да врате достојанство, које је темељ живота достојног човеку трећег миленијума. На то можемо да утичемо одмах. Крупни догађаји у развоју и напретку човечанства започели су ситним корацима. Почнимо.

Zoran VUKELIĆ

PROFESSIONAL TRAINING OF EMPLOYEES AT REGISTRY – VALORIZATION KEY OF ARCHIVE MATERIAL

Summary

The archives in Serbia, as cultural institutions, and employees therein, go through all changes in society. The archive workers daily face many challenges. Unfortunately, the legal “base” in the Republic, which is a foundation of archival activities, still is from the twentieth century. Legislators still haven’t vote in contemporary legal solutions tailored to the time and changes in the overall society. The lack of regulations regulating the professional training of the employees in registries is the problem that prevents more efficient work both in registries and of professional

²⁰ Често, то је предност коју неке наше колеге у такозваним великим архивима немају. На пример, разноликост заједница доприноси бољем разумевању и залагању за рад на развоју и напретку струке.

employees of archival institutions, in particular, when it comes to appraisal of material kept by its creators. In the paper which is based on longstanding practice of employees in the Service of protection of archival material outside the archives of the Historical Archives of Subotica, author, comparing cases of more ordered and unordered archives in the registries, emphasizes the need for introduction of compulsory training for employees therein, at the annual seminars, so-called, professional lectures, which would be organized by home or regional archival institutions, at level of hierarchically lower or higher political communities. All in order to achieve and maintain an effective system of work, based on archival standards.